УДК 821.512.145

А.Р. Мөбарәкшина

ТАТАР ҺӘМ ТӨРЕК МАТБУГАТЫНДА ФАТИХ КОТЛЫНЫҢ ТӘРҖЕМӘ ЭШЧӘНЛЕГЕ

Татарско-турецкие литературно-культурные взаимосвязи имеют богатую многовековую историю. Роль периодической печати в освещении литературы, культуры, просвещения, социально-политической ситуации стран двух тюркских народов всегда была велика. В современной татарской и турецкой прессе публикуются многочисленные статьи, рецензии, беседы о литературных переводах Фатиха Кутлу на турецкий язык. В Турции современная татарская литература на научном уровне изучается в основном через переводы Ф. Кутлу.

Ключевые слова: татарско-турецкие взаимосвязи, диалог культур, переводческая деятельность, Фатих Кутлу, Габдулла Тукай, Аяз Гилязов, татарская пресса, «Казан утлары».

Tatar-Turkish literary and cultural interrelations have a rich centuries-old history. The role of the periodical press in the coverage of literature, culture, education, socio-political situation of the country of the two Turkic peoples has always been great. Numerous articles, reviews, and conversations about the literary translations of Fatih Kutlu into Turkish are published in the modern Tatar and Turkish press. In Turkey modern Tatar literature is studied at the scientific level through the translations of F. Kutlu.

Keywords: Tatar-Turkish relations, dialogue of cultures, translation activities, Fatih Kutlu, Gabdulla Tukay, Ayaz Gilyazhov, Tatar Press.

Бүгенге көндә төрки халыкларның даими үзара аралашуында, рухи байлыклары белән уртаклашуында телләр белү әһәмиятле фактор булып тора. Нәтиҗәдә, әдәбият өлкәсендә тәрҗемә эшчәнлеге киң җәелә һәм ул төрки әдәбиятлар арасындагы багланышларны көчәйтү ысулына әверелә. Бер төрки мәмләкәттә иҗат ителгән әсәрләр башка төрки халыкларның милли хәзинәсенә әйләнә һәм тәрҗемә әсәре шул халыкның теленә, аның милли закончалыкларына, тәрбияви бурычларны үз эченә алган потенциалына яраклашырга мәҗбүр була [Ханнанов, б. 10]. Бу юнәлештә татар матбугаты кардәш әдәбиятларның милли әдәби хәзинәсенә зур урын бирә. «Казан утлары» журналында даими рәвештә казакъ, кыргыз, үзбәк, карачай-балкар, комык халыкларының классик әсәрләре татарчага тәрҗемәдә басылып килә. Анда «Кардәш халыклар әдәбияты» рубрикасы даими эшли. «Безнең мирас», «Идел» журналлары, «Ватаным Татарстан», «Мәдәни җомга», «Шәһри Казан» газеталары битләрендә дә татар әдәбиятының чит илдә тәрҗемәдә дөнья күрүен, чит мәдәнияттә аның ничек кабул ителүен, тәрҗемәнең уңышлы һәм кимчелекле якларын яктырткан тәнкыйди-публицистик мәкаләләргә урын бирелә. Бу – билгеле, журналистиканың тәрҗемәчеләр, галимнәр, мат-

бугатны һәм тәрҗемә китапларны укучылар, мөхәррирләрнең үзара аралашып, мәдәни-әдәби дискуссиядә эшләвен таләп итә торган катлаулы, җанлы бер юнәлеше. Тәрҗемәче, публицист-язучы Фатих Котлы (1974 елда туган) эшчәнлеге – төрки халыклар арасындагы тыгыз мәдәни элемтәләрнең якты үрнәге. Ул бигрәк тә төрек-татар әдәби багланышлары юнәлешендә зур эш башкара. Тәрҗемәче татар әдәбияты тарихында аерым бер чорга гына тукталмый, ә тулы бер гасырны өйрәнеп, XX гасыр башы, Совет чоры татар әдәбиятын да, хәзерге заман язучыларның әсәрләрен дә җентекләп тикшерә һәм аларны төрек укучысына җиткерү өчен зур хезмәт куя. Аның тәрҗемәләре төрекләр тарафыннан җылы кабул ителә, тиз арада фәнни әйләнешкә кереп китә, галимнәрнең фикерләре, тәнкыйть мәкаләләре Төркия матубгатында һәм татар газета-журналлары битләрендә дә дөнья күрә. Сөембикә Кашапова, Рәшит Минһаҗ, Диләрә Батыршина кебек күренекле татар журналистлары Ф. Котлының тәрҗемә эшчәнлеген татар вакытлы матбугатында даими яктыртып бара. Публицистның әдәби тәрҗемәчелек эшчәнлеген татар галимнәре дә өйрәнә. Аерым алганда, профессор Ф.С. Сәйфуллина, А.З. Вәлиеваның инглиз, рус, татар телләрендәге мәкаләләрен күрсәтү мөһим [Сәйфуллина, Вәлиева, б. 43–64]. Басылып чыккан хезмәтләр тәрҗемәченең әдәбиятчы галимнәр Х. Миңнегулов, М. Хәбетдинова, Ә. Закирҗанов, Ә. Сибгатуллина белән тыгыз элемтәдә эшләве турында сөйли. Ф. Котлының татар җирлегендә яшәп иҗат итүе тәрҗемә эшчәнлегенә уңай йогынты ясый. Татарстан Язучылар берлеге әгъзасы буларак, ул хәзерге заман әдипләре белән турыдан-туры элемтәдә тора, аерым бер әсәрне тулы бер әдәби барыш, әдәбият тарихы яссылыгында күзаллый, татар укучысының теге яисә бу әсәрне ничек кабул итүен үз күңеле аша кичереп төшенә. Тәрҗемәгә әсәр сайлаганда, татар укучысының бәясен, тәнкыйтьче галимнәрнең фикерләрен истә тотып эш итә.

Иң беренче чиратта, Фатих Котлының Габдулла Тукай фәненә керткән өлешен аерып күрсәтү зарур. Ул Тукайның «Су анасы» әкиятен тәрҗемә итеп, 2015 елда Төркиядә басылган «Abdullah Tukay şiirleri» җыентыгында бастыра. Әлеге басма дөнья күргәч, татар матбугаты төрек укучылары һәм галимнәренең фикерләрен яктырта [Кутлу, 2015, б. 9]. Шагыйрьнең тууына 130 ел тулу уңаеннан Әнкарадагы Евразия Язучылар берлеге нәшриятында чыккан «Кардәш каләмнәр» журналының тулы бер саны Г. Тукайның тормыш һәм иҗат юлын яктыртуга багышланган. Әлеге басмага рецензия «Казан утлары» журналының 2016 елдагы июль санында бирелгән [Мөбарәкшина, б. 145].

Фатих Котлы – сиксәннән артык татар әдибенең иҗатын төрек укучысына таныткан тәрҗемәче, язучы-публицист, җәмәгать эшлеклесе. Аның тәрҗемә эшчәнлегендә татар әдәбияты классигы, прозаик Аяз Гыйләҗев әсәрләренә аеруча зур урын бирелә. Ф. Котлы А. Гыйләҗев белән якыннан таныш була, аның «Өч аршын

җир» повестен төрек телендә күрергә теләвен язучының васыяте сыйфатында кабул итә. Бу тәрҗемәченең яшәеш фәлсәфәсе, кеше психологиясе белән сугарылган мәңгелек темаларны аеруча якын итүе белән дә бәйле. «Өч аршын җир» әсәре төрек телендә нәшер ителүгә (2008), Төркия матбугатында галим-язучыларның фикерләре күренә башлый. Шуларның кайберләрен «Идел» журналы да бастырып чыгара. Бу татар укучысына милли әсәрләрнең башка чит мәдәнияттә ничек кабул ителүен аңларга, ике мәдәниятнең охшаш һәм аермалы якларын күрергә мөмкинлек бирә [Төркиядә танылу, б. 64]. «Өч аршын җир» повестеның тәрҗемәсе (2008, 2013) Евразия Язучылар берлегенең төрки теллердән төрекчәгә иң яхшы тәрҗемә әсәре номинациясендә дә җиңү яулый. Соңрак тәрҗемәче дүрт ел дәвамында «Җомга көн кич белән» әсәре өстендә эшли, аның тәрҗемәсе 2013 елда А. Гыйләҗевның тууына 85 ел тулу уңаеннан басылып чыга. Ул «Мәдәни җомга» газетасы хәбәрчесе С. Кашаповага биргән интервьюсында тәрҗемәне нәшриятка тапшырганчы төрек галимнәренә, әдәбиятчыларына укытуын, аларның киңәш-фикерләренә колак салуын, үз остазларыннан хәер-фатиха алгач кына, киң җәмәгатьчелеккә чыгаруын билгеләп үтә. «Нәшриятка тапшырганчы, Төркиядәге остазым, мөгаллим Әхмәт Йүзәроглуга күрсәттем. Ул – күп кенә роман-хикәяләрнең редакторы да. Укытучым әсәрне бик зурлады: «Әйтерсең, бу повесть Төркиядә язылган. Йөрәгем аны үзебезнеке кебек кабул итте», – дип, шатлануын белдерде. Шунда өстемнән тау төшкән кебек булды» [Кутлу, 2012, б. 5]. Ф. Котлы Аяз Гыйләҗевның «Өч аршин җир», «Җомга көн кич белән», «Яра», «Язгы кәрваннар»ын тәрҗемә итеп, төрек милли җирлегенә аерым җыентыклар рәвешендә дә, журналлар аша да кабат-кабат тәкъдим итә. Ул татар язучысының әсәрләрен генә түгел, аның хакындагы тәнкыйтьне, публицистик мәкаләләрне дә өйрәнә, замандашларының хатирәләрен, фотосурәтләрне барлый. 2020 елда Төркиянең «Тәмрин» журналы 4 нче санын тулысынча А. Гыйләҗевның тормыш һәм иҗат юлына багышлый [Tatar Edebiyatının..., б. 3–64]. Журнал басылып чыгуга, татар газеталарында бу турыда хәбәр-мәгълүмат һәм фикер алышулар башлана [http://www.antat.tatar/tt/news/9776/; http://beznenmiras.ru/torkiyada-gyjlazhevka/]. Шулай итеп, тәрҗемәче тырышлыгы белән татар әдибенең тормыш һәм иҗат юлы бер басмада тәкъдим ителә.

Ф. Котлы эшчәнлеге аша төрек фәнендә татар әдәбиятына багышланган диссертацияләр яклана. Абдулкадир Чәкич «Аяз Гыйләҗев әсәрләрендә культура күрәше» дигән темага гыйльми хезмәт яза [Аяз Гыйләҗев..., б. 5]. А. Чәкич һәм Айшәнур Чәкич, Ф. Котлы тәрҗемәсенә нигезләнеп, 2021 елда Американың «Амазон» нәшриятында «Өч аршын җир» повестен «Three Yards Ofland» исеме белән бастыра. Төрек язучысы Т. Танәр дә татар халкының классик язучысы иҗаты белән Ф. Котлы тәрҗемәләре аша танышып, аны французларның Стендалена тиңли [Төркиядә танылу, б. 64].

Ф. Котлы искәртүенчә, А. Гыйләҗев әсәрләренең төрекчәгә уңышлы тәрҗемә ителүендә әдипнең хатыны һәм аның иҗади мирасын барлаучы Нәкыя ханымның да өлеше бик зур. Ул тәрҗемә эше барышында язучының гаиләсе, дуслары, иҗатташлары белән очраша-күрешә, фикер алыша, татар галимнәренең киңәшләрен тыңлый, массакүләм мәгълүмат чараларында тәрҗемә эшчәнлегенең актуаль мәсьәләләре турында чыгышлар ясый. Шул рәвешле, аның тәрҗемә эше түгәрәк өстәл, семинар, очрашулар, фәнни-әдәби-мәдәни чаралар белән үрелеп бара. Нәтиҗәдә, оригиналь өслүбле һәм эчтәлекле, төрек халкының күңеленә якын әсәрләр тәрҗемә ителә. Шуңа күрә А. Гыйләҗевның төрекчә проза китаплары тиз арада үз укучысын таба, кат-кат басыла һәм чит ил югары уку йортларында өйрәнелә. Әдипнең әсәрләрендә очраган канатлы сүзләрне төрек укучылары аерып ала, аларны махсус әдәбият сайтларына урнаштыра һәм бу гыйбарәләрнең мәгънә тирәнлеге турында фикер алыша [https://1000kitap.com/yazar/ayaz-giylecev/alintilar]. Үз эшенең һәм төрек, һәм татар җирлегендә яратып кабул ителүе, укылуы, матбугатта фикер алышуларны күрү тәрҗемәчегә илһам һәм көч өсти. Ул А. Гыйләҗевның бай мирасын төрки халыклар гына түгел, бөтен дөнья белергә тиеш, дигән фикердә тора. Бүгенге көндә татар язучысының «Бераү», «Мәхәббәт һәм нәфрәт турында хикәят» повестьлары һәм «Йәгез, бер дога!» романы караламада тәрҗемә ителеп беткән.

Фатих Котлы – хәзерге татар әдәбиятына да зур игътибар биргән тәрҗемәче. Аның Төркиядә чыга торган төрле әдәби журналлар өчен хәзерге заман татар прозасына, шигъриятенә һәм әдипләренә багышланган махсус дүрт сан әзерләве билгеле. 2022 елның августында Әнкараның атаклы «Һәҗә» нәшриятында «Хәзерге заман татар хикәяләре антологиясе – XXI гасыр» дигән хрестоматия Ф. Котлы тәрҗемәсендә дөнья күрде. Антологиягә кереш сүзне Татарстан Язучылар берлеге рәисе Р. Зәйдулла язган [Татар хикәяләре..., 2022]. 30 язучының хикәяләре кергән хезмәт басылып чыгуга ук, төрек матбугатында язучы һәм галимнәрнең уй-фикерләре, рецензияләре күренә башлый. Галимә һәм тәрҗемәче А. Рәхимова шулар арасыннан Ибраһим Демирҗинең кайтавазын татарчалаштырып, Татарстан Язучылар берлеге сайтына, «Татар-информ» электрон матбугат басмасына һ.б. куя [https://tatar-inform.tatar/news/torek-zurnalynda-tatarstan-yazucylar-berlege-raise-rkail-zaidulla-belan-angama-cykty-5860952]. Р. Батулла, Л. Зөлкарнәй, Ә. Гаффар, Р. Мөхәммәдиев, Л. Лерон, Р. Рахман һ.б.ның хикәяләре урын алган антология хакында төрек язучысы И. Демирҗи: «Аларны укыганда... мөселманлыкның һәм ислами гореф-гадәтләрнең татар җәмгыятенә, аның иң вак тамырларына кадәр үтеп кергән булуын, көчле нигез тәшкил иткәнен әледән-әле хис итәсең», – дип яза [https://sptatar.com/t-rkiyad-tatar-hik-yal-re/]. Төркиянең «Һәҗә» журналы 2022 елның октябрь санын тулысы белән хәзерге татар шигъриятенә багышлый.

Ф. Котлы бу сан өчен 20 татар шагыйренең шигырен әзерли. Басма Ф. Котлының Р. Зәйдулла белән «Татар шигыренең үткәне, бүгенгесе, киләчәге» дип аталган әңгәмәсе белән ачыла. Бу турыда «Татар-информ» электрон матбугат басмасында Төркиядә яшәүче татар журналисты Рушания Алтай язып чыга. Шул рәвешле, Ф. Котлы көче белән татар әдипләренең әсәрләре төрекчәгә тәрҗемә ителә, төрек матбугатында дөнья күрә, хәбәрләр, кайтавазлар, рецензияләр Татарстан газета-журналларына килеп ирешә – җанлы татар-төрек әдәби бәйләнешы дәвам итә.

Публицистның милли мәгариф системасына керткән өлеше дә зур. Аның тәрҗемәсендәге татар әдәбияты үрнәкләре Төркия Мәгариф министрлыгы тарафыннан балалар мәҗбүри укырга тиешле дип расланган йөз китап арасында да бар (шул исәптән Ә. Еникинең «Әйтелмәгән васыять» һәм «Матурлык» хикәяләре дә). Моннан кала, мәктәп балаларына адресланган тагын ике җыентык чыга. Беренчесе – XX гасыр башында иҗат иткән унбиш татар әдибенең унҗиде хикәясеннән торган «Филдиши чакы» (Сөяк саплы пәке) китабы (Әнкара, 2013). Һәм бүгенге көндә иҗат белән шөгыльләнгән 28 татар әдибенең башлангыч мәктәп балаларына адресланган хикәяләрен үз эченә алган «Алтын синҗап» (Алтын тиен) антологиясе (Әнкара, 2014).

Ф. Котлының тәрҗемәләре һәм сыйфат, һәм сан ягыннан игътибарга лаек: 99 хикәя, 4 повесть, 1 пьеса, 1 роман һәм күпсанлы шигырьләр Төркиядә – 13, Татарстанда 3 китап булып дөнья күргән. Хәзерге вакытта басмага әзерләнүче хезмәтләр дә бар. Ф. Котлы татар әдипләренең иҗатын тәрҗемә итү барышында милли җирлеккә генә хас гыйбарәләрне, тирән яшерен мәгънәләргә ия метафора, символларны тәрҗемә итү процессында төрки телләр әдәби-мәдәни диалогы яссылыгында актуаль көнүзәк мәсьәләләрне, шулар рәтендә татар теленең аңлатмалы сүзлеген төрекчәгә тәрҗемә итү зарурлыгын еш күтәреп чыга һәм әлеге мәсьәләләрне телевидение, радио, газета-журналларда яктырта. Тәрҗемәченең татар әдәбияты һәм мәдәниятенең хәзерге торышын күзәтеп баруы, татар вакытлы матбугатында аңа турыдан-туры бәя бирү мөмкинлегенә ия булуы аны төрекчәгә камил тәрҗемәче итеп танытты. Ул кайсы гына язучының әсәренә алынмасын, татар милләтенә генә хас үзенчәлекләрне, чыганак хезмәткә хилафлык китермичә, үз әсәр буларак кабул итәрлек дәрәҗәдә төрекчә тудыруга ирешә.

Әдәбият

Ханнанов Р.Г. Төрки драматургия контекстында татар сәхнә әдәбияты (XIX гасыр ахыры – XX йөз башы). Казан: ТДГПУ, 2010. 193 б.

Мөбарәкшина А.Р. Тукай турында «Кардәш каләмнәр» // Казан утлары. 2016. № 7. Б. 145–149.

Сәйфуллина Ф.С., Вәлиева А.З. Фатих Кутлу тәрҗемәче һәм Төркиядә татар әдәбиятын танытучы буларак // Татарика. 2017. № 2. Б. 43–64.

Кутлу Ф. Татарга да тылмач кирәк: [тәрҗемәче белән әңгәмә /язып алды Сөембикә Кашапова] // Мәдәни җомга. 2012. 28 сент. (№ 39). Б. 5.

Кутлу Ф. Тукай шигырьләре – төрекчәдә // Мәдәни җомга. 2015. 23 окт. Б. 9.

Аяз Гыйләҗев юбилеена // Мәдәни җомга. 2016. 21 окт. Б. 5.

Tatar Edebiyatınnın Şanlı Bekçisi Ayaz Gıylecev // Тәмрин. 2020. Апр. (№ 102) Б. 3–64.

http://www.antat.tatar/tt/news/9776/ (мөрәҗәгать көне: 25.04.2024).

http://beznenmiras.ru/torkiyada-gyjlazhevka/ (мөрәҗәгать көне: 25.04.2024).

Төркиядә танылу // Идел. 2012. № 4. Б. 64–65.

Татар хикәяләре төрек телендә // Мәдәни җомга. 2022. 19 авг.

https://tatar-inform.tatar/news/torek-zurnalynda-tatarstan-yazucylar-berlege-raise-rkail-zaidulla-belan-angama-cykty-5860952 (мөрәҗәгать көне: 25.04.2024).

https://sptatar.com/t-rkiyad-tatar-hik-yal-re/ (мөрәҗәгать көне: 25.04.2024).

https://1000kitap.com/yazar/ayaz-giylecev/alintilar (мөрәҗәгать көне: 25.04.2024).

Мөбарәкшина Алия Раиф кызы,
Казан шәһәре Идел буе районының 186 нчы күппрофильле «Перспектива» лицееның татар теле һәм әдәбияты укытучысы